

ПЕРЕСМІШНИК З КАЗВІНА

«Убейд Закані, без сумніву, найвизначніший письменник-пародист і сатирик, народжений Персією...», «Він заслуговує на більшу увагу й вивчення, бо, попри певний цинізм і грубість, його надзвичайна оригінальність і сміливість, здається мені, потребують ретельнішого дослідження, аніж він до цього часу удостоївся», — стверджує визначний англійський іраніст Едвард Браун. Нізам ед-Дін Убейдуллах Закані — повне ім'я письменника: Нізам ед-Дін — приbrane релігійне ім'я, Убейд-уллах — літературний псевдонім. Достовірних свідчень із письменникового життя не збереглося; єдиним певним джерелом служать його панегіричні касиди, присвячені правителям та їхнім візира́м, ліричні вірші, а також літературні антології-тазкі́ре — збірники біографій з антологічними зразками, не завжди точні, а все ж цінні у своїх свідченнях та повідомленнях. Хамдуллах Мустафа Казвіні (нар. бл. 1281 р.), земляк і сучасник Закані, у своїй «Таріх-е гузі́де» («Вибрана історія», 1330) свідчить, що Убейд із роду Заканів, а ті походять з арабського племені хафаджа, — «шановний добродій ходжа Нізам ед-Дін Убейдуллах, якому належать кілька чудових віршів та незрівнянних творів». Народився письменник в останній чверті XIII ст. в селі Закан (звідси його прізвище) поблизу Казвіна, розташованого на півночі Ірану. Він походив зі знатного арабського роду, чиї предки колись перебралися до Ірану. Убейд Закані здобув непогану освіту, що видно з його творів, писаних як арабською, так і перською мовами, і вважався, за свідченням Е. Брауна, «людиною талановитою і вченою, одним із майстрів стилю й чудового смаку», «однією із знаменитостей восьмого століття» (за мусульманським календарем. — Р. Г.), «найученішою людиною свого

часу, яка досягла цілковитої довершеності в усяких мистецтвах та написанні книг і трактатів». У сорокових роках XIV ст. поет переїхав з Казвіна у місто Шіраз, розташоване на мальовничому півдні країни, столицю провінції Фарс, де правив під ту пору шах Шейх Джамаль ед-Дін Абу Ісхак Інджу. Шіраз припав поетові до душі більше, аніж його рідне місто Казвін, до якого він навряд чи мав велику симпатію, постійно глузуючи з його недолугих мешканців, — зрештою, цілком несправедливо. Хтозна, чи не з його легкої руки про казвінців пішла слава як про останніх дурнів та недотеп... Слід гадати, шах Абу Ісхак Інджу, покровитель славетного лірика Гафіза (1325—1389), до Убейда поставився так само прихильно, що й відбилося в рядках Закані:

Якщо падишах твій являє прихильність до тебе,
То поза Шіразом шукати вже й раю не треба!
(Пер. М. Ільницького)

Закані ніде не згадує про Гафіза, тож невідомо, чи знали вони особисто, хоча гучна слава про кожного ширилася цілим краєм, в усякому разі, творче оточення й коло знайомств у них було спільне. Без сумніву, вони були обізнані з творчістю один одного, й навіть є підстави твердити, як це робить іранський літературознавець Мохаммед Муїн, що Закані своїм сатиричним спрямуванням, «своїм сатиричним тоном, ймовірно, впливав на Гафіза». Та, на відміну од Гафіза, який критикував лише людей із близьких йому верств, Закані стрілами сатири не минав нікого, «вдаючись до сміху і глузування, місцями аж надто грубого й сороміцького». Так, у своєму сатиричному маснаві «Муш-у гурбе» («Миша й кішка»), у рядках, що стали приказкою, —

Приємна новина — став кіт богомільним,
Аскетом, Аллаха прихильником вірним!
(Пер. М. Ільницького)

Закані дуже подібний до Гафіза:

Уранці, як засяє правда своїм чолом, хай буде сором
Мандрівнику, що не повірить, зневаживши дороговказ.
Куріпко з гарною ходою, що так маніжно йдеш, припишкни,
Бо шейхів кіт благочестивий уже кінчає свій намаз!

(Пер. В. Мусика)

Шіраз із його культурним життям, що мав давні традиції, з дзюркітливою рікою Рукн-абадом й пишними садами Мусалли, місто вчених, митців, поетів, полонив серце Закані, який із чулістю проказував:

І прохолода Мусалли і Рукн-абаду хвилі
Чужинцю з пам'яті крадуть його простори милі.

(Пер. М. Ільницького)

Тут неодмінно приходять на гадку поезії Сааді, сповнені туті за цим укоханим містом, чи рядки Гафіза:

Вітрець над Мусаллою, дзюрчання Рокнабаду!
Я бранець ваш довічний, я ваш у кожному слові!

Чи:

О чашнику, лий по потребі, бо не побачимо на небі
Ні хвиль прозорих Рокнабаду, ні яворів над Мусаллою!

(Пер. В. Мусика)

Після того, як емір Мубаріз ед-Дін Мохаммед (1313—1359) у 1353 р. відняв Шіраз у шаха Абу Ісхака Інджу (а через чотири роки Абу Ісхак був ним страчений), Убейд, залишаючи любе місто, з сумом сповіщає:

Покинув я шіразький край, в душі моїй тривога,
І серце на дрібні шматки покраяла дорога.

(Пер. М. Ільницького)

Убейдова подальша доля сповнена блукань від одного покровителя до іншого, і віхи його життя можна «реконструювати» хіба що по панегіричних касидах та передмовах творів, які він присвячує «справедливим» правителям. Нарешті, в Багдаді він шукає прихистку в Султана Увейса (1356 — 1374) із династії Джалаїридів.

Як засвідчують анекдоти, Закані зазнавав злигоднів і нужди, потерпаючи через численні борги; епіграма, складена на смертному ложі (помер Закані бл. 1371 р.), відображає до певної міри і його матеріальне становище, і його веселу вдачу:

До мене цього лікаря не звіть,
Спроваджує він хворих на той світ.
Він продає знадоби Азраїлу
І перед смертю свій складає звіт.

(Пер. М. Ільницького)

Аби краще зрозуміти Убейдову творчість, передусім треба з'ясувати, бодай коротко, характер його доби.

Монголи, плюндруючи міста й вирізуючи людність, прокотилися спустошливою лавиною по північному Ірану, меншою мірою торкнувшись півдня й південного заходу. Власне, великі поети XIII ст. належать «околицям» (на півдні, в Шіразі, — Сааді, у Малій Азії — Мауляві, в Індії — Хосров Деглеві), бо саме околиці порятувалися від погрому. Невелика кількість населення й варварськи низький життєвий рівень, нові форми експлуатації й визиску, становище селян, чи не найтяжче за всю історію Ірану, — ось прикметні риси епохи. Монголо-тюркська кочова знать, роздаючи наліво й направо податні грамоти-берати сво-